

Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου 'Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης'

Το σχολείο μετά το σχολείο

Ρίβα Λάββα (Riva Lava), Μαρία Νοδαράκη (Maria Nodaraki), Αμαλία-Μαρία Κονίδη (Amalia-Maria Konidi)

doi: [10.12681/χπ.1417](https://doi.org/10.12681/χπ.1417)

Το σχολείο μετά το σχολείο **School after school**

Δρ. Ρίβα Λάββα

Επ. καθηγήτρια, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Μαρία Νοδαράκη

Αρχιτέκτων Μηχανικός ΠΚ, υπ. διδάκτωρ ΕΜΠ

Αμαλία-Μαρία Κονίδη

Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, μεταπτυχιακή σπουδάστρια ΔΠΜΣ “Προστασία Μνημείων” ΕΜΠ

Περίληψη

Ο τεχνοπολιτισμός και η ιδέα του ανοιχτού, προσβάσιμου αρχείου, καθώς και η ανάγκη παρατεταμένων διαμονών στο σχολείο, όπως διαμορφώνεται από τη σύγχρονη πραγματικότητα είναι δυο, τουλάχιστον, παράμετροι που συνδιαμορφώνουν εκ νέου το νόημα του σχολείου. Ο προβληματισμός για το σχολείο στην Ελλάδα της κρίσης σχετίζεται επίσης με την αδυναμία της πολιτείας να οικοδομήσει νέα εκπαιδευτικά κτίρια που να ενσωματώνουν στο σχεδιασμό τους τις σύγχρονες προγραμματικές εκφράσεις του σχολείου. Την ίδια στιγμή, η αναμόρφωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσα από την ιδέα του οικουμενικού πολίτη και ο εμπλουτισμός της με εκτός μαθήματος δραστηριότητες, όπως και η διασύνδεση του σχολείου με πολιτιστικές εξυπηρετήσεις που στοχεύουν στην διάχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στον κοινωνικό χώρο, απαιτούν νέα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Το ερώτημα που τίθεται λοιπόν είναι πως θα μπορούσαν οι σύγχρονες επιταγές της εκπαίδευσης να εκφραστούν σχεδιαστικά σε νέα αλλά και σε υφιστάμενα σχολικά κτίρια.

λέξεις-κλειδιά: εκπαίδευση, τεχνοπολιτισμός, σχολική τάξη, σχολικός κοινωνικός χώρος, σχεδιασμός, επανασχεδιασμός.

Dr. Riva Lava

Assist. professor, School of Architecture, NTUA

Maria Nodaraki

Architect Engineer TUC, PhD Candidate, NTUA

Amalia-Maria Konidi

Architect Engineer NTUA, postgraduate-student, NTUA

Abstract

Technoculture and the idea of the open, accessible archive, as well as the demand for extended stays at school -as expressed by contemporary families- are only two parameters reshaping the meaning of school. School in a time of crisis in Greece raises concerns which are linked to the state's inherent inability to construct new educational buildings, which would incorporate in their design contemporary programmatic expressions of school. Meanwhile, the reconfiguration of the educational process through the idea of the ecumenical citizen and the latter's enrichment with extracurricular activities –such as the interconnection of school with cultural activities, aiming at the diffusion of the educational process into the social sphere- demand new educational environments. The question is how such new needs could be articulated through new programmatic expressions and hosted within existing school buildings.

keywords: education, technoculture, class, social school space, design, re-design.

Σχολείο μετά το (σχεδιασμένο) σχολείο I: Ο επανασχεδιασμός του σχολείου

Παρόλη την εξέλιξη της παιδαγωγικής επιστήμης, η σχολική τάξη, ως το πρωταρχικό περιβάλλον της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στο ελληνικό σχολείο δεν έχει αναβαθμιστεί και εξακολουθεί να διατηρεί τις τυπικές διατάξεις με τις παράλληλες σειρές θρανίων και επίκεντρο το δάσκαλο, αντικατοπτρίζοντας έτσι ως τις μέρες μας τις σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας του εκπαιδευτικού συστήματος (Foucault 2011). Παράλληλα, ο κοινωνικός χώρος, ως ο κοινόχρηστος χώρος που ευνοεί την αλληλεπίδραση του μαθητή με την τοπική κοινότητα σε πολλά σχολεία είναι αποδυναμωμένος ή απουσιάζει.

Στη σύγχρονη Ελλάδα της κρίσης, η αδυναμία οικοδόμησης νέων εκπαιδευτικών κτιρίων που ενσωματώνουν στο σχεδιασμό τους σύγχρονες προγραμματικές εκφράσεις του σχολείου (ευέλικτη διάταξη σχολικής τάξης και ζωντανός κοινωνικός χώρος) αποτελεί κίνητρο για αναζήτηση άλλων τρόπων δημιουργίας του νέου σχολείου και ένταξής του στην κοινωνική ζωή της πόλης. Σε αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσε να συμβάλει η αξιοποίηση του πλούσιου κτιριακού αποθέματος των ελληνικών πόλεων. Μνημεία της νεότερης εποχής ή βιομηχανικά κτίρια, στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης, που παραμένουν ερειπωμένα και εγκαταλελειμμένα, χωρίς χρήση, θα μπορούσαν να αποτελέσουν πηγή πειραματισμού και δημιουργικότητας για τον επανασχεδιασμό νέων εκπαιδευτικών περιβαλλόντων. Τα οφέλη από μια τέτοια διαδικασία θα ήταν πολλαπλά τόσο για την πόλη όσο και για τους ίδιους τους χρήστες. Η νέα χρήση θα συνέβαλλε στην επανένταξη των κτιρίων αυτών στον αστικό ιστό, αλλά και στην ανάπτυξη και αναζωογόνηση ολόκληρης της περιοχής, ενώ η νεότερη γενιά θα μάθαινε την αξία διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς μέσα από την οικειοποίησή της.

Το σύγχρονο μοντέλο του σχολείου έτσι όπως προάγεται από τις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους, θα μπορούσε να εξασφαλιστεί μέσα από την ενσωμάτωση των απαιτούμενων λειτουργιών σε υφιστάμενα σχολικά κτίρια. Οι μετασχηματισμοί των υφιστάμενων κτιρίων για να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις της σχολικής ζωής διακρίνονται σε δυο περιπτώσεις:

A. Το Σχολείο σε (Σχεδιασμένο) Σχολείο: Το υφιστάμενο κτίριο έχει την ίδια χρήση με την προτεινόμενη χρήση

Σε αυτή την περίπτωση, εντάσσονται τα υφιστάμενα εκπαιδευτικά κτίρια, που δεν εξυπηρετούν πλέον τις απαιτήσεις του σύγχρονου σχολικού περιβάλλοντος (νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις, διαφορετικές λογικές και σχέσεις μεταξύ της συντεταγμένης οργάνωσης των τάξεων και του κοινωνικού εκπαιδευτικού χώρου), αλλά διαθέτουν ιστορικές και αρχιτεκτονικές αξίες σαν κτίρια.

Τα σχολικά κτίρια αυτά ανήκουν κυρίως στην εποχή του μεσοπολέμου και στο γνωστό πρόγραμμα ανέγερσης σχολικών κτιρίων του 1930 – 1932 (Φιλιππίδης 1984: 181). Ακολουθούν το λεξιλόγιο της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής και φέρουν συγκεκριμένα μορφολογικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά: Προσαρμόζονται στις κλιματολογικές συνθήκες του τόπου και έχουν φέρουσα κατασκευή από οπλισμένο σκυρόδεμα και τοίχους πλήρωσης από πέτρα ή τούβλα. Η επικρατέστερη τυπολογία είναι αίθουσες εν σειρά που μερικές φορές ενώνονται μέσω κινητών τοιχοπετασμάτων, ενώ χώροι όπως εργαστήρια, αίθουσες συγκεντρώσεως, υπόστεγα γυμναστικής υπάρχουν μόνο σε μερικά από αυτά. Όσον αφορά στον προσανατολισμό παρατηρείται

ότι σε περιοχές με ψυχρό κλίμα οι αίθουσες συνήθως έχουν νότιο προσανατολισμό, ενώ οι διάδρομοι πρόσβασης διατάσσονται βόρεια και κλείνονται με υαλοστάσια. Αντίθετα σε περιοχές με ήπιο κλίμα οι αίθουσες προσανατολίζονται προς βορρά ενώ στο νότο τοποθετούνται οι ημιυπαίθριοι διάδρομοι. Τα παράθυρα εκτείνονται κατά μήκος ώστε να επιτρέπουν ομοιόμορφο φωτισμό στο εσωτερικό. Τα δώματα είναι βατά και λειτουργούν ως χώροι διαλείμματος (Γιακουμακάτος 1987: 50).

Σήμερα, τα προβλήματα στα κτίρια αυτά εντοπίζονται κυρίως στις αυστηρές και μονότονες διατάξεις των τάξεων που προβάλλουν τη δασκαλοκεντρική ανάπτυξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δεν ευνοούν την αλληλοδιδασκτική διδασκαλία καθώς και την απουσία του σχολικού κοινωνικού χώρου. Σε πολλές περιπτώσεις για την κάλυψη των συνεχώς αυξανόμενων χωρικών αναγκών, παρατηρείται σε αρκετά υφιστάμενα σχολικά κτίρια, η δόμηση των ημιυπαίθριων χώρων (το υπόστεγο γυμναστικής μετατρέπεται σε αίθουσες διδασκαλίας όπως στο Δημοτικό Σχολείο Χαροκόπου στην Καλλιθέα, αρχιτέκτων Πάτροκλος Καραντινός 1931), η αλλοίωση των βατών ελευθέρων δωμάτων με την προσθήκη ορόφων και η ανέγερση νέων πτερυγών σε επαφή ή σε απόσταση από το αρχικό κτήριο (όπως στο 6^ο Δημοτικό Σχολείο Ηρακλείου, αρχιτέκτων Πάτροκλος Καραντινός). Οι επεμβάσεις όμως αυτές περισσότερο αλλοιώνουν την αρχική σχεδιαστική λογική των υφιστάμενων κτηρίων, ενώ δεν επιλύουν τα ζητούμενα του νέου σχολείου.

Προτείνεται λοιπόν στην περίπτωση των σχολικών κτηρίων του μεσοπολέμου, η διατήρηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στους υφιστάμενους όγκους εφόσον διαθέτουν καλή λειτουργική οργάνωση των τάξεων και καλές συνθήκες αερισμού και φωτισμού με πιθανές αναδιαμορφώσεις των χώρων (ενοποίηση τάξεων – διαφορετική λογική στη λειτουργία τους, νέες ευέλικτες διατάξεις, αναβάθμιση τεχνολογικού εξοπλισμού) όπου αυτό είναι εφικτό, ενώ ο απαιτούμενος κοινωνικός χώρος θα μπορούσε να δημιουργηθεί σε νέους κτιριακούς όγκους σε απόσταση από το αρχικό κτήριο, σε μια νέα σύνθεση που θα αναπτύσσεται ελεύθερα στο χώρο και θα συνδιαλέγεται τόσο με το υφιστάμενο κτήριο όσο και το δημόσιο χώρο.

Ενδιαφέρουσες λύσεις, στη διαδικασία επανασχεδιασμού του σχολείου θα μπορούσε να δώσει ο συμμετοχικός σχεδιασμός. Όπως αναφέρει και ο Davidoff «ο κυριότερος στόχος του σχεδιασμού είναι να αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα διαφόρων ομάδων και αναζητά την πιο δίκαιη λύση» (Davidoff 1965: 333). Οι χρήστες, οι μαθητές δηλαδή αλλά και η τοπική κοινότητα θα μπορούσαν να ερωτηθούν και να εμπλακούν στον επανασχεδιασμό του σχολικού τους κτηρίου διατυπώνοντας τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους για την λειτουργική και αισθητική αναβάθμιση του σχολικού και κοινωνικού χώρου.

Πετυχημένο παράδειγμα επέμβασης σε υφιστάμενο σχολικό κτήριο, αποτελεί το Δημοτικό Σχολείο της οδού Καλλισπέρη, έργο του 1932 του Πάτροκλου Καραντινού, το οποίο διατηρεί τον αυθεντικό του χαρακτήρα παρά τις επεμβάσεις που έχει δεχτεί. Μια νέα πτέρυγα, σε απόσταση και υποβαθμισμένη από τον αρχικό όγκο λόγω της κλίσης του εδάφους, έχει προστεθεί ενώ το παλαιό κέλυφος έχει δεχτεί διακριτικές εσωτερικές αναδιαμορφώσεις και αναβαθμίσεις του τεχνολογικού του εξοπλισμού (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Το Δημοτικό Σχολείο της οδού Καλλισπέρη στα δεξιά και η νεότερη προσθήκη

Ένα άλλο πετυχημένο παράδειγμα επέμβασης σε υφιστάμενο σχολικό κτίριο είναι το σχολείο στο Sabadell των H-Arquitectes στην Ισπανία. Οι αίθουσες διδασκαλίας διατηρούνται στο παλαιό κτίριο του 1959 με εσωτερικές αναδιαμορφώσεις (Εικόνα 2), ενώ προστίθεται ένας νέος κτιριακός όγκος σε επαφή με το παλιό κτίριο δημιουργώντας έτσι μια νέα όψη. Οι δυο κοινωνικοί χώροι στο δώμα του παλιού κτιρίου και στο δώμα του υπόστεγου γυμναστικής λειτουργούν ως χώροι παιχνιδιού και εκτόνωσης.

Εικόνα 2: Σχολείο στο Sabadell

B. Το σχολείο σε άλλο κτίριο: Το υφιστάμενο κτίριο έχει διαφορετική χρήση από την προτεινόμενη χρήση

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων επεμβάσεων, όπου το περιέχον και το περιεχόμενο είναι διαφορετικά αποτελεί το Gekko School στο Bonheiden του Βελγίου, έργο των Moke Architecten. Η μελέτη αφορά στην επανάχρηση του παλαιού δημαρχείου της πόλης, το οποίο αποτελεί τυπικό δείγμα της μπαρόκ αρχιτεκτονικής και τη μετατροπή του σε δημοτικό σχολείο. Το παλιό κτίριο μετατρέπεται σε χώρο εισόδου και υποδοχής φιλοξενώντας όλες τις διοικητικές και κοινωνικές λειτουργίες. Οι αίθουσες διδασκαλίας και οι χώροι κοινωνικών δραστηριοτήτων τοποθετούνται σε νέα

κτίρια οργανωμένα σε μια σύνθεση Π, τα οποία συνδέονται με το παλαιό μέσω ενός στεγασμένου διαδρόμου ανοιχτού προς μια μεγάλη κεντρική αυλή.

Μια ενδιαφέρουσα συνθήκη αποτελεί η ένταξη μιας σχολικής χρήσης σε ένα βιομηχανικό κτίριο, καθώς περιέχον και περιεχόμενο προσφέρουν εξαιρετικές δυνατότητες συσχετισμού και συνύπαρξης. Αυτό συμβαίνει διότι τα βιομηχανικά κτίρια λόγω της τυπολογίας και της μορφολογίας που διαθέτουν προσφέρονται για την εγκατάσταση μιας μεγάλης ποικιλίας χρήσεων. Η απλή συγκρότησή τους, οι χώροι μεγάλων διαστάσεων και ύψους, η τυποποιημένη κατασκευαστική λογική και τα μεγάλα ανοίγματα δίνουν τη δυνατότητα φιλοξενίας πολυλειτουργικών εσωτερικών διατάξεων. Ο κοινός συλλογικός χώρος του σύγχρονου σχολείου μοιάζει να μπορεί να ενσωματωθεί ιδανικά σε ένα τέτοιο κέλυφος. Έτσι οι μεγάλοι ενιαίοι χώροι των βιομηχανικών κτιρίων θα ευνοούσαν τη δημιουργία του «σχολείου μετά το σχολείο», με την αλληλοδιείσδυση και ανάμειξη των εκπαιδευτικών και κοινωνικών χρήσεων, την ανάπτυξη των ομαδικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, ή τη διδασκαλία μέσα από ευέλικτες διατάξεις με κινητά χωρίσματα ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε μαθήματος ή την προσθήκη μικρότερων όγκων και τη δημιουργία των τάξεων στο εσωτερικό τους. Τα πολλά και μεγάλα ανοίγματα μπορούν να εξασφαλίσουν τις κατάλληλες συνθήκες φωτισμού και αερισμού. Οι υπαίθριοι χώροι των βιομηχανικών συγκροτημάτων θα μπορούσαν να αποτελέσουν τους χώρους εκτόνωσης και παιχνιδιού του σχολείου, αλλά και να αποδοθούν στην περιοχή ως ανοιχτός δημόσιος χώρος.

Ένα παράδειγμα μετατροπής βιομηχανικού κτιρίου σε σχολείο είναι το Blue School Middle School των PellOverton Architects στη Νέα Υόρκη. Πρόκειται για ένα μικρό βιομηχανικό κτίριο του 1940. Σκοπός της επανάχρησης του ήταν να διατηρηθεί ο χαρακτήρας του βιομηχανικού κτιρίου δημιουργώντας συγχρόνως ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ο κοινωνικός εκπαιδευτικός χώρος τοποθετείται στο ισόγειο του βιομηχανικού κτιρίου με τα μεγάλα υαλοστάσιά του να ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση της σχολικής κοινότητας με την πόλη, ενώ στο δώμα του κτιρίου δημιουργείται ένας υπαίθριος χώρος διαλείμματος.

Τέλος θα μπορούσε να αναφερθεί, το Lucerne School of Art and Design στην Ελβετία των EM2N architects. Πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό κτίριο σε μια βιομηχανική περιοχή μέσα στην πόλη. Μια νέα εκπαιδευτική χρήση εντάσσεται σε ένα από τα κτίρια του βιομηχανικού συγκροτήματος. Στον μεγάλο ενιαίο χώρο του ισόγειου δημιουργείται ο κοινός συλλογικός χώρος που ευνοεί την ανάπτυξη πολλαπλών δραστηριοτήτων εντός και εκτός ωρών λειτουργίας του σχολείου καθώς και τη σύνδεση του κτιρίου με την πόλη.

Ο επανασχεδιασμός λοιπόν του σχολικού περιβάλλοντος, οφείλει να εκφράζει τις σχέσεις ανάμεσα στον τεχνοπολιτισμό της εποχής, το χαρακτήρα και στους στόχους των σύγχρονων εκπαιδευτικών μεθόδων και τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των μαθητών, με στόχο την απόδοση, την ευεξία, την ικανοποίηση και όλες τις διαστάσεις του σχολικού βίου που δημιουργούν αξία.

Σχολείο μετά το σχολείο II:

Η σχολική τάξη και ο κοινωνικός χώρος στην εκπαίδευση των νέων αρχιτεκτόνων – Σχεδιασμός νέων σχολικών περιβαλλόντων

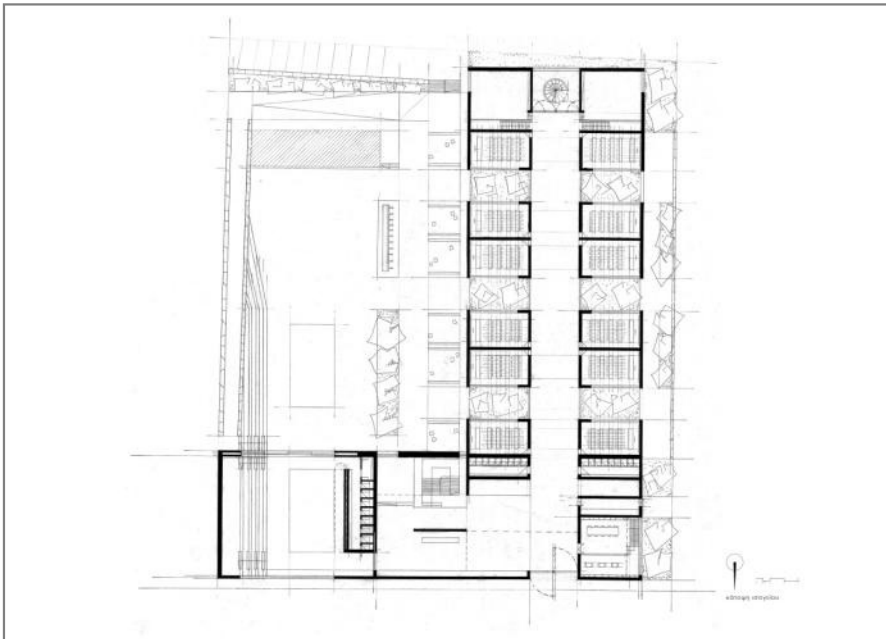
Η διδασκαλία που προτείνει η σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική αν δεν υλοποιείται σε έναν χώρο κατάλληλο, σε έναν χώρο που υλικά και κοινωνικά ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα του μαθητή αλλά και της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Δ. Γερμανό, η σχολική τάξη αποτελεί το πεδίο αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο μαθητή και την εκπαίδευση και είναι ένα σύστημα που αποτελείται από την υλική και την κοινωνική δομή. Η υλική δομή αναφέρεται στην αρχιτεκτονική του χώρου, τον εξοπλισμό, τα υλικά, το φωτισμό το χρώμα κτλ. Αντίθετα, η κοινωνική δομή περιλαμβάνει όλους εκείνους τους μη υλικούς παράγοντες των οποίων η δημιουργία είναι ανεξάρτητη από το χώρο και προέρχονται από το κοινωνικό περιβάλλον και τα υποκείμενα (Γερμανός 1993: 87). Χώρος, μαθητής και εκπαιδευτική διαδικασία αλληλοεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν, διασφαλίζοντας έτσι τον πολυσύνθετο και πολυδιάστατο ρόλο του σχολείου στη σύγχρονη εποχή.

Ο κοινωνικός χώρος, το σχολείο μετά το σχολείο, σχετίζεται τόσο με την ιδέα της επέκτασης της εκπαιδευτικής διαδικασίας εκτός των ορίων του σχολικού συγκροτήματος στη γειτονιά και στην πόλη (Γερμανός 2006: 171), όσο και με τη νέα συνθήκη συνύπαρξης όπως περιγράφηκε παραπάνω. Ο μαθητής αλληλεπιδρά με την κοινότητα ανταλλάσσοντας κοινωνικά ερεθίσματα και εμπειρίες ή συνυπάρχει σε παράλληλες διαστάσεις του κυβερνοχώρου με τους συμμαθητές του. Αμφιθέατρα, εργαστήρια, χώροι αθλητικών εγκαταστάσεων, χώροι παιχνιδιού, εκτόνωσης και πρασίνου ενθαρρύνουν δραστηριότητες που εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία, προσφέροντας παρατεταμένη διαμονή στο σχολείο και συμβάλλοντας στην απόκτηση κοινωνικής συμπεριφοράς.

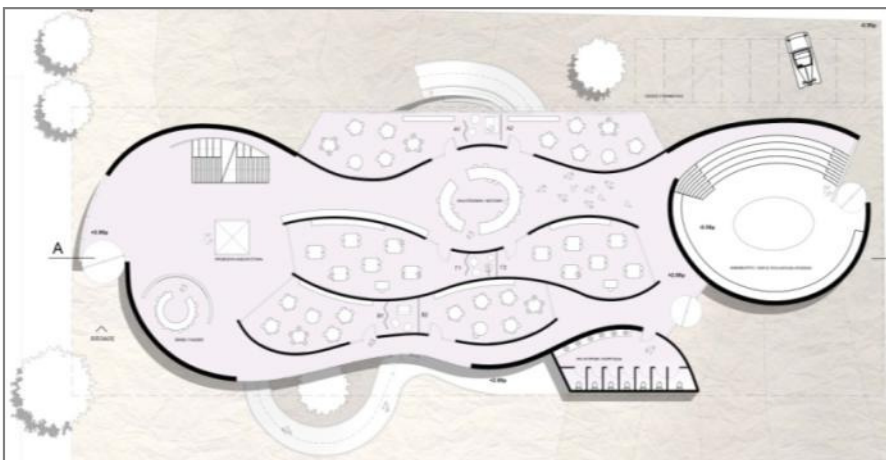
Η πολυσήμαντη σχέση ανάμεσα στο χώρο, το μαθητή, την κοινωνία και το ‘ανοιχτό αρχείο’ στην σύγχρονη εποχή αποτέλεσε πεδίο προβληματισμού και πειραματισμού για τους φοιτητές του 5^{ου} εξαμήνου της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ στο μάθημα του Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού 5 πάνω στο θέμα σχεδιασμού ενός 12/θέσιου Δημοτικού Σχολείου στην Κηφισιά της Αττικής κατά το ακαδημαϊκό έτος 2016-2017.

Ο σχεδιασμός της σχολικής τάξης διερευνήθηκε πέρα από τα καθιερωμένα πρότυπα, τις αυστηρές και τυποποιημένες διατάξεις ορθογώνιων χώρων με τις παράλληλες σειρές θρανίων όπου ο εκπαιδευτικός είναι στο προσκήνιο, δίνοντας έμφαση όχι μόνο στην πνευματική αλλά και σωματική ανάπτυξη του μαθητή. Η κατά Foucault πειθάρχηση του σώματος – και τελικά του πνεύματος – σ’ ένα συντεταγμένο περιβάλλον όπου ο ‘οφθαλμός’ (panopticum) επιτηρεί ενδεχομένως να ανήκει στο παρελθόν. Έτσι, η τάξη προσεγγίστηκε περισσότερο σαν ένα ανοιχτό δωμάτιο, ένας ροϊκός χώρος με ελεύθερη ή διαφοροποιημένη διάταξη θρανίων προσαρμοσμένων σε κάθε ηλικία, με ελαφριά χωρίσματα, που εντάσσεται σε ένα σχεδιασμένο δομημένο περιβάλλον. Τα ελαφριά χωρίσματα δίνουν τη δυνατότητα στο μαθητή να παρεμβαίνει στο χώρο και να τον μεταβάλλει ενώ προσφέρουν και διαφορετικές μορφές επικοινωνίας και εργασίας ανάμεσα σε διαφορετικές τάξεις (Εικόνα 3). Σε άλλες περιπτώσεις η τάξη, εκτός από το βασικό χώρο διδασκαλίας περιέχει και άλλους χώρους με διαφορετικές λειτουργίες, διαφορετικά μικροπεριβάλλοντα, όπως περιοχές ξεκούρασης ή χώρο για υπαίθριο μάθημα και καλλιέργεια φυτών (τάξη-κήπος) (Εικόνα 4), που ευνοούν την ατομική ή ομαδική εργασία και προσφέρονται και για δραστηριότητες μετά το πέρας των μαθημάτων. Οι προσεγγίσεις αυτές παραπέμπουν στο Μοντεσοριανό μοντέλο του

σχολείου, το οποίο προάγει την ελεύθερη επιλογή σε ένα δομημένο μαθησιακό περιβάλλον.

Εικόνα 3: Κάτοψη σχολείου. Σχολικές τάξεις

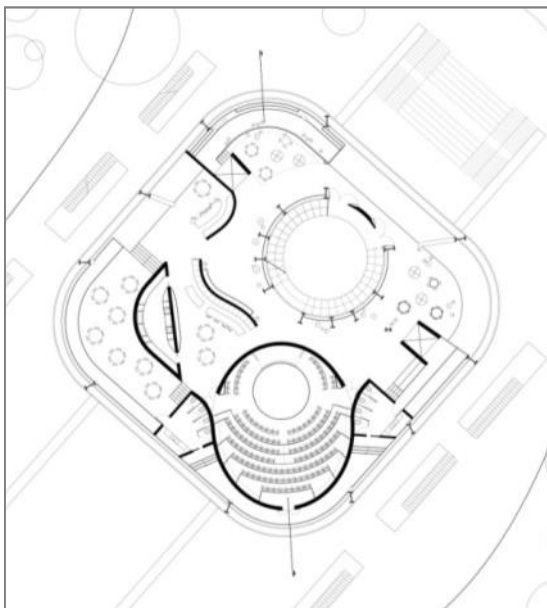

Εικόνα 4: Κάτοψη σχολείου. Η τάξη- κήπος

Ο κοινωνικός χώρος αντιμετωπίστηκε από τους σπουδαστές σαν μια ξεχωριστή ενότητα χώρων που αναφέρεται στο μαθητή, την τοπική κοινωνία και τη σύγχρονη ανάγκη συνύπαρξής τους στον ίδιο φυσικό χώρο, αλλά σε διαφορετική νοητική 'γεωγραφία'. Ο κοινωνικός χώρος βρίσκεται είτε στον ίδιο κτιριακό όγκο με τις σχολικές τάξεις είτε σε ξεχωριστό σε επαφή ή σε απόσταση από αυτόν. Οι λειτουργίες που στεγάζει (εργαστήρια, βιβλιοθήκη, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, αθλητικές εγκαταστάσεις, κτλ), συμπληρώνουν την εκπαιδευτική διαδικασία, η οποία πολλές φορές διαχέεται σε αυτόν. Η ευέλικτη οργάνωση του χώρου με μικρότερες υποενότητες χώρων, που ευνοεί την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, την ατομική πρωτοβουλία, την

ομαδική συνέντευξη των μαθητών και την αλληλεπίδρασή τους με το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον (Εικόνα 5).

Εικόνα 5: Κάτοψη σχολείου, Ο κοινωνικός χώρος

Το σχολείο μετά το σχολείο III: Ο οικουμενικός πολίτης

What is the purpose of life?

If one were to express this in just a word, it would have to be "happiness."

The purpose of education must therefore accord with the purpose of life.

Tsunesaburo Magikuchi

Το 1903 – πολύ πριν από τον Αμερικανό φιλόσοφο και παιδαγωγό John Dewey και τη θεωρία του για την εξελικτική ανασυγκρότηση της κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση (1982) – ο Tsunesaburo Makiguchi, ένας Ιάπωνας δάσκαλος και αναμορφωτής της εκπαίδευσης, εκφράζει στο βιβλίο του «*Η γεωγραφία της ανθρώπινης ζωής*» την ιδέα του οικουμενικού πολίτη και επισημαίνει τη σημασία της για την εκπαίδευση κατά τον 20^ο αιώνα.

Σήμερα, στην εποχή του τεχνοπολιτισμού και της κοινωνίας της πληροφορίας, η οικουμένη επιβάλλεται στη ζωή μας ως *www*. μεταλλάσσοντας τη μορφή της εκπαιδευτικής διαδικασίας καθώς και τα αρχεία της μάθησης. Η μάθηση δεν περιορίζεται πλέον στα στενά όρια της σχολικής τάξης, αλλά επεκτείνεται μέσω της οθόνης του ηλεκτρονικού υπολογιστή σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι πολλαπλές πηγές μάθησης, αναδεικνύουν την ανάγκη του μαθητή να μάθει πώς να μαθαίνει, να διαχειρίζεται, να κρίνει και να αξιολογεί την πληροφορία που εισρέει διαρκώς.

Εικόνα 6: Tsunesaburo Makiguchi

Ο Makiguchi επισήμανε τη σημασία της εκμαιευτικής μεθόδου στην απόκτηση της γνώσης σε αντιπαράθεση με την επιβολή των γνωσιολογικών στερεοτύπων, έτσι ώστε να είναι σε θέση ο μαθητής να αναπτύξει τον χαρακτήρα και τις ιδιαιτερότητές του. (Makiguchi 2002). Το σχολείο, ως κοινωνικός λειτουργός, είναι υπεύθυνο για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και την εξασφάλιση της κοινωνικής προόδου. Η κοινωνική πρόοδος επιτυγχάνεται τόσο με την προσωπική ανάπτυξη του μαθητή όσο και την προσαρμογή του στη ρέουσα πραγματικότητα. (Rohrs 1984: 33). Στο πλαίσιο αυτό έννοιες όπως η αλληλοκατανόηση, ο διάλογος, η συνεργασία, η ανεκτικότητα στη διαφορά και η αλληλεγγύη που αναδύονται ως αξίες στην κοινωνία πρέπει να καλλιεργούνται στο σχολείο.

Τα χωρικά αντίστοιχα αυτών των δύο λογικών – της επιβολής και της φυσικής ανάδυσης της γνώσης μέσα από την κοινωνική συμμετοχή και ζύμωση – δεν είναι άλλα από την σχολική τάξη και τον κοινωνικό χώρο. Η εγκαθίδρυση ενός τόπου (κοινότητα) και ενός χώρου (σχολείο) όπου μπορούν να λάβουν χώρα όλες οι καθημερινές διαδικασίες που συντελούν στην ανάπτυξη της ανθρώπινης φύσης αποτελεί θεμελιώδη πράξη όχι μόνο για την ενδυνάμωση της ίδιας της κοινότητας, αλλά και για την υποστήριξη ενός εκπαιδευτικού συστήματος που αναζητά επίμονα τη γείωση της γνώσης στην κοινωνία. Σύμφωνα με το εκπαιδευτικό σύστημα του Makiguchi, το σχολείο πρέπει να στοχεύει στη διαμόρφωση του ατομικού χαρακτήρα του κάθε μαθητή και συγχρόνως, θα πρέπει να παρέχει τα εργαλεία για την ανάπτυξη της κλίσης του κάθε μαθητή που αύριο θα ασκήσει κάποιο επάγγελμα (Makiguchi 1989: 145).

Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας και η συνεπακόλουθη αγορά των προϊόντων της έχει συντελέσει αποφασιστικά στην αναδιάρθρωση του κοινωνικού χώρου και γίνεσθαι: ζούμε κοιτάζοντας την οθόνη του κινητού. Επικοινωνούμε βάσει τόπου αλλά και βάσει δικτύων. Βιώνουμε μια ατέρμονη διαδοχή διαδικασιών της πληροφορίας. Είμαστε μόνοι μας και είμαστε μαζί με τους άλλους χάριν και λόγω της τεχνολογίας. Τα παιδιά μεγαλώνουν με τον συνεχή κίνδυνο εκτροπής στον εθισμό στο διαδίκτυο. Χρησιμοποιούν το διαδίκτυο και τις φορητές συσκευές για τα πάντα: για να μιλάνε με τους φίλους τους, ως ξυπνητήρια, για να φωτογραφίσουν, για ανταλλαγή αρχείων, ως πηγή ενημέρωσης, γνώσης και πληροφόρησης, ως παρηγοριά και ως αξιολόγηση. Άμεση συνέπεια αυτής της νέας δραστηριότητας είναι η *αλλαγή στάσης* – σωματικά,

κοινωνικά, πνευματικά. Το σημείο εστίασης μεταφέρεται από το χώρο (την έδρα) στην οθόνη – του υπολογιστή, του laptop, του tablet, του κινητού. Οι καλωδιωμένοι, on line άνθρωποι συνυπάρχουν κάτω από νέους όρους: είναι *μαζί αλλά όχι μαζί*. Οι σκέψεις και οι συμπεριφορές τους ρέουν παράλληλα, ενώ καμιά φορά ο χώρος τους εξωθεί σε σωματικές αντιπαραθέσεις όπου ενεργοποιούνται τα κοινωνικά ρεφλέξ. Σύμφωνα με σύγχρονους ερευνητές, η επίδραση της τεχνολογίας στην κοινωνική ζωή, δημιουργεί επεισόδια [φυσικής] ασυνδετότητας μεταξύ των κατά τ' άλλα συνδεδεμένων [στο διαδίκτυο], γεγονός που καταγράφεται κατά κόρον στη ζωή της σύγχρονης οικογένειας ως φαινόμενο καταστολής και αποδόμησης των παραδοσιακών δομών σχέσεων και επικοινωνίας. (Steiner-Adair 2013). Ο μεγάλος ασθενής της εξέλιξης αυτής είναι ο κοινωνικός χώρος – όπως ορίζεται, τουλάχιστον, παραδοσιακά. Ποιά είναι η υπόσταση και η αποστολή του όταν οι κοινωνικοί του συνυπάρχουν σε παράλληλους κόσμους;

Το ερώτημα αυτό μεταφέρεται αυτούσιο στο σχολείο και είναι, κατά τη γνώμη μας, καίριο: Ο τεχνοπολιτισμός όχι μόνο εισάγει νέες παραμέτρους στην έννοια και τη λειτουργία του κοινωνικού χώρου, αλλά απαλείφει το παραδοσιακό σημείο εστίασης. Το επίκεντρο της κοινωνικής προσοχής πολυμερίζεται. Την ίδια ώρα, το δίκτυο αντικαθιστά τη μονοσημαντότητα του κοινωνικού χώρου υποδεικνύοντας μια καλειδοσκοπική δομή χώρου και σχέσεων, ένα σχολείο-δίκτυο σχέσεων και πηγών πληροφορίας που εγκαθιδρύεται σε συνέχεια του συντεταγμένου σχολείου-τάξη-αρχείου.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και Τιμωρία: η γέννηση της φυλακής*. Μτφρ. Τ. Μπέζελος. Αθήνα: Πλέθρον.
- Mesmin, G. (1978). *Το Παιδί, Η Αρχιτεκτονική και ο Χώρος*, Αθήνα: Μνήμη.
- Ντιούι, Τ. (1982). *Το σχολείο και η κοινωνία*. Αθήνα: Γλάρος.
- Rohrs, H. (1984). *Το κίνημα της προοδευτικής εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γερμανός, Δ. (1993). *Χώρος και Διαδικασία Αγωγής. Η Παιδαγωγική Ποιότητα του Χώρου*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γερμανός, Δ. (2006). *Οι τοίχοι της Γνώσης, Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιακουμακάτος, Α. (1987). Η σχολική αρχιτεκτονική και η εμπειρία του Μοντέρνου στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Στο *Θέματα Χώρου και Τεχνών* 18: 47-51
- Ζήβας, Δ. και Καρδαμίτση – Αδάμη, Μ. (1979). Σύντομο Ιστορικό σχολικών κτιρίων στην Ελλάδα. Στο *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 13: 171- 174
- Καραβασίλη Μ., Μικελάκης, Μ., (2001), Η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Στο *Corpus* 26, Αθήνα: 46-55
- Καραντινός, Π. (1938). *Τα σχολικά κτίρια*. Αθήνα: ΤΕΕ.
- Τζιορίδης, Α. (2010). *Σχολική Αρχιτεκτονική, Η σχολική αίθουσα και η σχέση της με το σύγχρονο σχολείο*. Διάλεξη. Αθήνα: ΕΜΠ.
- Τσουκαλά, Κ. (1998). *Τάσεις στη Σχολική Αρχιτεκτονική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τσουκαλά, Κ. (2000). *Αρχιτεκτονική, Παιδί και Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Φιλιππίδης, Δ. (1984). *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Μέλισσα.

Ξενογλώσση

Davidoff, A. (1965). Advocacy and Pluralism in Planning. Στο *Journal of the American Institute of Planners* 31: 331-338

Dudek, M. (2000). *Architecture of Schools. The New Learning Environment*, Oxford: Architectural Press.

Makiguchi, T. (1989). *Education for Creative Living: Ideas and Proposals of Tsunesaburo Makiguchi*. Μτφρ. A. Birnbaum, D. M. Berhel. Iowa: State University Press.

Makiguchi, T., και Bethel, D. M. (2002). *A geography of human life*. San Francisco: Caddo Gap Press.

Steiner –Adair C. EdD, Barker T. (2013). *The Big Disconnect, Protecting Childhood and Family Relationships in the Digital Age*. New York: Harper Collins.

Sumption, M. R. και Landes J. L. (1957). *Planning Functional School Buildings*. New York: Harper & Brothers.

Πηγές Εικόνων

Εικόνα 1: Φωτογραφία Μ. Νοδαράκη, 2013.

Εικόνα2: <http://www.archdaily.com/778936/refurbishment-of-906-school-in-sabadell-h-architectes>.

Εικόνα 3: Σπουδαστική εργασία στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό 5, Βαρουξάκη Ελίνα, Κωνσταντοπούλου Άννα, ΕΜΠ 2016-2017.

Εικόνα 4: Σπουδαστική εργασία στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό 5, Σταθογιαννάκη Όλγα, Στρόδα Ευαγγελία, ΕΜΠ 2016-2017.

Εικόνα 5: Σπουδαστική εργασία στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό 5, Δεβετζόγλου Δανάη, Καραλή Πηνελόπη ΕΜΠ 2016-2017.

Εικόνα 6: <http://www.tmakiguchi.org/biography.html>.